

Prof. Dr. Hamza Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları 569. Ankara 1991, 213 s.

Türkçemiz son birkaç yıldır batı dillerinden, özellikle İngilizceden gelen kelimelerin akınına uğradı. Artık otellerimiz pazar günleri branchlar düzenliyor; bankalarımız ve deterjanlarımız *matikleşti*; televizyonlarımıza multisistem, multivizyon özellikler eklendi; adında prodüktivite kelimesi bulunan bir millî merkezimiz var; *borsanın* günlük endeksleri her yerde konuşuluyor; kuruluşlarımız birbiriyle *fakslaş*ıyor; *basketbolcumuz* topu *drive* ediyor; insanlarımız *panikliyorlar*...

Türkçenin bu durumuna bakıp da üzülmemek elde değil.

Terimlere ise tam bir karmaşa hâkim. Bilim dallarının çoğunda İngilizce, Fransızca, Lâtincede terimler kullanılıyor. Aynı bilim dalında, yabancı dilleri farklı olan bilim adamları, bildikleri yabancı dilin terimlerini kullanmayı tercih ediyorlar. Türkçe terimlerde ise henüz bir birlik sağlanamamış. Söz gelimi, dil bilgisinde *ablatif* için *çıkma hali*, *ayrılma hali*, *uzaklaşma hali*, *kimden hali* gibi farklı terimlerin kullanıldığını görürüz. Durumdan rahatsız olan bazı bilim adamlarımız ise kendilerince birtakım terimler türetilip, türettikleri bu terimleri kullanıyorlar. Ancak, türetme sırasında genellikle yabancı dildeki terimler, kelimesi kelimesine Türkçeye çevrilmekte ve Türkçenin dil bilgisi kuralları göz önünde bulundurulmamaktadır. Bunun sonucunda da türetilen terimler tutunmamakta, ilgili bilim dalındaki kişilerce kullanılmamaktadır.

Bu güne değin terimlerin Türkçeleştirilmesi konusunda çalışmalar yapılmadı değil. Ancak, mevcut durum, yapılan çalışmaların yetersiz kaldığını göstermeğe yetiyor. Bunun sebeplerine değinmek gerekirse, terimlerin Türkçeleştirilmesinde tutarlı davranılmadığı, Türkçenin dil bilgisi kurallarına ve söyleyiş güzelliğine dikkat edilmediği söylenebilir. İyi niyetle hazırlanmış terim yapma kılavuzları da bu uğurdaki çalışmalara bilim yolunu gösterememiştir.

Bu noktada yapılması gereken, batı kaynaklı terimlere elden geldiğince Türkçe karşılıklar bulmaktır. Terimlerin Türkçeleştirilmesi çalışmalarına kılavuz olacak *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* adlı eseri, bu yolda atılmış önemli bir adım olarak görüyoruz.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hamza Zülfikar, eserinin giriş bölümünde (s. 1-41) terimin tanımını yaptıktan sonra Türkiye'deki terim çalışmalarının bir tarihçesini

vermektedir. Prof. Dr. Zülfikar'ın da belirttiği gibi, terimler, son elli yıl içinde Türkçenin zengin kök ve ek imkânlarından yararlanılarak karşılanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde terim çalışmalarında Arapça esas alınırken, Cumhuriyet döneminde Türkçe terim yapma düşüncesi önem kazanmıştır.

Bu bölümde Şanizade Ataullah Efendinin, Kırımlı Aziz Efendi'nin ve Hoca İshak Efendinin 19. yüzyıldaki terim çalışmalarından söz edilmiş; Ali Suavi, Şemseddin Sami, Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Celâl Nuri gibi bilim ve adamlarının terimler konusundaki görüşleri verilmiştir.

Cumhuriyet dönemindeki terim çalışmalarının bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra günümüzdeki moda, ısıtma araçları, sinema ve tiyatro, müzik, inşaat ve mimarlık, ticaret ve bankacılık alanlarındaki yabancı terimlerden örnekler sıralanmıştır. Modacılarımızın halk ağızdaki Türkçe terimleri bir yana bırakarak yabancı kaynaklı terimler kullanmalarına içerleyen Prof. Dr. Zülfikar'a katılmamak mümkün değil.

“Terimlerle İlgili Görüşler ve Yapılan Çalışmalar” başlığını taşıyan bölümde (s. 15–19) ise M. Kaplan, F.K. Timurtaş, A.S. Levend, P. Safa gibi bilim adamı ve yazarların görüşlerini buluyoruz. Prof. Dr. Zülfikar, bu bölümde terim çalışmalarının kısa bir değerlendirmesini de yapıyor: “Türkçe terimlerin 1940'lı yıllarda başlayan egemenliği daha sonraki yıllarda giderek zayıflamıştır. Bunu durmadan artan çağdaş terimlere yetişememeye bağlamak mümkünse de, Türkçe ifade etmeye çalışanların çevresi daralmış, konunun önemi yeterince anlaşılammıştır.”

Bu günkü durumun Türkçeyi yeniden yabancılaşmaya yol açacak düzeyde olduğunu belirten Prof. Dr. Zülfikar, çözümün “bilim adamlarının soruna Cumhuriyetin ilk yıllarındaki heyecan ve bilinçle eğilmeleri” ile mümkün olacağını yazıyor.

“Terimlerin Genel Özellikleri” (s. 20–23); “Eğitim ve Öğretim Açısından Türkçe Terimler” (s. 24–25), “Ses Özellikleri Bakımından Terimler” (s. 26–31) ve “Yapı Özellikleri Bakımından Terimler” (s. 32–47) başlıklı bölümlerde ise, terimler bütün yönleriyle incelenmiştir.

Terimlerin yapı özelliklerine göre incelendiği bu bölümde Türkçenin yapısı ile ilgili bilgiler, Türkçedeki kelime türleri ve eklerin özellikleri yer almaktadır.

“Örnekleriyle Yapım ve Çekim Ekleri” bölümünde ise (s. 48–146) Türkçedeki yapım ve çekim eklerinin alfabetik bir sıra içerisinde incelendiğini görüyoruz. Bu bölümün en önemli özelliği, Türkçedeki yapım ve çekim

eklerinin görevlerine ve kelimeye kattığı anlama göre değerlendirilmesidir. Eklerin görevlerine göre bu şekilde sıralanmış olması, terim çalışmalarına büyük kolaylık sağlayacaktır.

Örnek olarak *-ak* (*-ek*) ekini (s. 53) ele alalım:

Ekin, fiilden isim ve sıfat yaptığı belirtildikten sonra bu ekle türetilmiş sıfatlardan ve adlardan örnekler verilmiştir. Ekin görevleri ise maddeler halinde örnekleriyle birlikte sıralanmıştır. Söz konusu ekin, kökteki anlama yoğunluk; yer, yöre, mekân; araç ve gereç; huy, tabiat, alışkanlık; hızlılık, seri olma gibi kavramlar kattığını görüyoruz.

Bu bölümü tamamlayan ve daha da yararlı hale getiren ise *Kavramlar Dizini*'dir (s. 201–213). “Yapım ve Çekim Ekleri” bölümünde ele alınan ekler, türetilcek terimin ilgi alanına göre dizinde sıralanmıştır. Söz gelimi bir araç gereç terimine ihtiyaç olduğunda, *Kavramlar Dizini*'nde *araç gereç* başlığı altında sıralanan *-acak*; *-aç*; *-ak*; *-anak*; *-ası*; *-cak*; *-cık*; *-dak*; *-di*; *-duruk*; *-ga*; *-gaç*; *-gi*; *-giç*; *-ıcı*; *-k*; *-l*; *-lık*; *-ma*; *-maç*; *-mak*; *-r*; *-sak*; *-t* eklerinden yararlanılabileceği görülecektir. Eklerin yanında kitaptaki sıra numarası ve bu eklerle türetilmiş birkaç terim de verilmiştir. Araç gereç terimi türetmek isteyen kişi, böylece ekler hakkında daha ayrıntılı bilgiyi ilgili bölümden sağlayabilecek ve türetmeye en uygun eki seçebilecektir.

Kitabın “Terim Türetirken Göz Önünde Bulundurulması Gereken İlkeler” bölümünde (s. 151–158) terim çalışmaları sırasında uyulması gereken ilkeler sıralanıyor. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze gelene kadar terim çalışmalarında alınan olumlu veya olumsuz bazı sonuçlar, bu ilkelerin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu ilkelerden bazıları şunlardır:

Yeni terimler türetilirken canlı ve işlek kök ve gövdelerden yararlanılması; eklerin rastgele seçilmemesi; dildeki tarihî gelişmelerin dikkate alınması; terim çalışmalarına bilim adamlarının, çeşitli mesleklerden üyelerin yanı sıra bir de Türk diliyle uğraşan bir uzmanın katılması...

Kitabın diğer bölümlerinde ise, örneksime (s. 159–161); kelime birleştirme (s. 165–170); kelime türünü değiştirme (s. 171–172); genel dilden (s. 173–174), halk ağızlarından (s. 175–177); tarihî metinlerden (s. 178–180), çağdaş Türk lehçelerinden (s. 181–182) kelime aktarma yollarıyla da terimler türetilbileceği örneklerle ele alınmıştır.

Kaynakça'da (s. 183–200) dil bilgisinin çeşitli konularıyla ve terimlerle ilgili eserlerin yanı sıra, bilim dallarına göre belli bir alanı içine alan terim sözlükleri de verilmiştir. Günümüze değin yapılan bütün terim sözlüklerini *Kaynakça*'da görebiliyoruz.

Prof. Dr. Hamza Zülfikar, bu değerli eseriyle dikkatlerimizi terim konusuna çekmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte, Türkçenin batı dillerinin etkisi altına girmesine seyirci kalmamız beklenemez. Terimler konusunda yapılması gereken çalışmaların gelişmesini bekliyor ve terim çalışmalarına kılavuzluk edecek böylesine değerli bir eseri hazırladığı için Prof. Dr. Hamza Zülfikar'ı kutluyoruz.

Doç. Dr. ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN